

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 221

İZMİRLİ İSMAİL HAKKI

(Sempozyum: 24-25 Kasım 1995)

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

Yrd. Doç. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	50271
Tas. No:	921 İZM

Ankara 1996

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA
Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

Yayın No : 221
Sempozyumlar-Paneller Serisi : 16

ISBN 975-389-238-1
96.06.Y.0005.221

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

İzmirli İsmail Hakkı Ve Diğer Dinlerde Oruç

Dr. Ali İhsan YİTİK

el- Furkan Beyne't-Tevfik ve'l-Hızlan, merhum İzmirli İsmail Hakkı'nın bugüne kadar henüz yayımlanamamış çalışmalarından biridir. Tek nüsha halindeki eser, İstanbul-Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Bölümünde 3740 numarada kayıtlıdır. Önsözü ve son sayfasındaki bilgilerden 1327/1909 yılında kaleme alındığı anlaşılan, toplam 113 varaklık bu eser, müelifin kendi ifadesiyle "mülga Meclis-i Maârif azasından olup Mabeyn-i Hümâyün mütercimliğinde bulunan Doktor Sabuncuzâde Louis'in yazdığı "**el-Kur'ânu'l-Azimü'ş-Şan ve Savm-ı Ramazan-ı Zü'l-Gufran**" isimli makaleye bir reddiyedir.(s.1) İzmirli bu reddiyede, Doktor Louis'in İslamiyetin teslimiyet dini olduğu ve fikrî gelişmeye imkân vermediği, mezhep ihtilaflarının dine zarar verdiği, Kur'an-ı Kerim'deki hurûf-ı mukatta'anın anlamlarının bugüne kadar çözümlenemediği halde nasıl hidayet olarak kabul edilebileceği gibi İslâmiyetle ilgili çeşitli eleştirilerine cevap verir. Bunların yanısıra eserin en önemli tartışma konusu oruçtur. Öyle ki, oruçla ilgili tartışmalar, onun neredeyse üçte ikilik bir bölümünü teşkil eder.(s.4-72 bu konuya hasredilmiştir).

İşte biz bu çalışmamızda, öncelikle Doktor Louis'in adı geçen eserlerdeki oruçla ilgili eleştirilerini ve İzmirli'nin bunlara verdiği cevapları; daha sonra da diğer dinlerdeki oruç anlayışını ele alıp incelemeyi düşünüyoruz.

DOKTOR LOUIS'İN İSLAM DİNİNDEKİ ORUÇ İBADETİYLE İLGİLİ ELEŞTİRİLERİ VE İZMİRLİ'NİN BUNLARA CEVABI

Doktor Louis'in söz konusu makaledeki oruçla ilgili eleştirilerini iki grupta ele alabiliriz.

1- Oruç tutan müslümanların Ramazan ayındaki tutum ve davranışlarına ilişkin eleştiriler;

2- Kur'an'daki oruç ayetinde ifade edildiği gibi, diğer dinlerde oruç ibadetinin dinî bir emir olmadığı şeklindeki iddialar.

1) Doktor'un oruç tutan müslümanların tutum ve davranışlarına yönelik eleştirileri, genelde, onun adı geçen makaledeki hayalî müslüman mahatabının ağzından naklettiği İslamiyette orucun gayesine dair şu ifadesine dayanır : "Müslümanlarca oruç, taaffüf (her türlü kötülükten uzak durma), cebr-i nefis ve imsak sayesinde mütemerrid kuvayı bedeniyenin ruhun evâmirine inkiyad edilmesinden ve kesb-i fezâil ile ahirette sevaba nail ve dünyada temin-i sıhhat ve afiyete muvaffak olmasından ibarettir." (İzmirli, *el-Furkan*, s.5-6)

Halbuki, diyor Louis, müslümanların büyük çoğunluğu, özellikle de zenginleri akşamleyin iftarda çok fazla yemek yerler. Onların bu durumunu gören, sanki, Cenâb-ı Allah verdiği bütün nimetlerin oruç ayı olan Ramazan'da yenilip bitirilmesini emir buyurmuştur, zanneder.(İzmirli, *el-Furkan*, s.9, 10, 11)

Aynı şekilde, senenin diğer aylarında müslümanların sofralarında sebze yemekleri birinci sırada, et yemekleri ise ikinci sırada kalırken, Ramazan ayında durum tersine döner ve et yemekleri birinci sıraya geçer. Habuki Ramazan ayında oruç tutmak arınmayı, nefsin istek ve arzularına gem vurmamayı ve sevap kazanmayı isteyen müslümanların et değil, sebze yemeklerini tercih etmeleri gerekir. Çünkü etle hazırlanan yiyecekler vücuda fevkâlede hararet ve kana galeyan vermesinden ötürü, hiddet, ibtila, hevayı nefsâni ve şehvet gibi kötü hasletleri azaltmaz, daha da arttırır. Bu durumu, tabiatta sadece etle beslendikleri için etobur olarak bilinen arslan, kaplan ve kartal gibi hayvanlarda görmek mümkündür. Bu hayvanların genel özelliği, vahşî, yırtıcı ve ateş mizaçlı olmalarıdır. Buna karşılık, otla beslenen inek, koyun ve güvercin gibi hayvanlar ise, halim, halûk ve mazlum tabiatlıdır. Bu nedenle, Ramazan orucundan müstefiz olmak isteyenlerin, et değil sebze yemeklerini tercih etmeleri gerekir. (İzmirli, *el-Furkan*, s.18)

Bazı müslümanlar ise, Ramazan ayında hem oruç tutarlar hem de geceleri bira, şarap veya rakı gibi alkollü içecekler içerler. Midelerini hastalık ve fesada yolaçacak derecede tıkabasa doldururlar. Bundan dolayıdır ki, Ramazan ayına Marazan aynı denilmiştir. *Şehru Ramazan Marâzân : Marâzu'l-cu'i neharen, marâzu't-tuhmeti leylen* (Gündüzleri açlık, geceleri de çok yemenin verdiği rahatsızlık nedeniyle Ramazan ayına iki hastalık (marâzân) denir) atasözünün de sebebi budur. (İzmirli, *el-Furkan*, s.19-22)

Diğer bir kısım müslümanlara gelince: Onlar da orucun zahmetinden kurtulmak için Ramazan gecelerinde her türlü yiyeceği yiyerek sabahlara kadar eğlenirler. Gündüzleri de ikinci vaktine kadar uyurlar. Böylece hém Hakk'ı, hem Hz. Peygamberi, hem de diğer müslümanları aldatırlar. (İzmirli, *el-Furkan*, s.23)

Yine müslümanlardan bir kısmı da oruç tuttıkları halde, özellikle Ramazan ayında aşırı faizle diğer müslümanlara borç para verirler. (İzmirli, *el-Furkan*, s.24)

İzmirli'nin, müslümanların tutum ve davranışları konusundaki bu eleştirilere verdiği cevaplar ise şöyledir :

Herşeyden önce, müslümanların Ramazan ayında oruç tutmalarının nedeni, ilâhî emre ittiba içindir. Yoksak Doktor'un dediği gibi arınma, nefsin kontrol altına alınması ve ahirette sevaba nail olma arzusu değildir. Bununla birlikte oruç ibadeti, nefsin kırılması ve heva ve hevesin yok olmasını da sağlar. Ama onun ortaya çıkardığı bu sonuçlar, orucun illeti değil, hikmeti ve sebab-i meşruiyyetidir. Sebebler mûsıldır, müessir değildir. Müsebbeb sebepten sonra gelir. Buhari'deki "Oruç tutsun. Çünkü oruç kalandır." hadisi buna delalet eder. Yine, oruç bir tiryaktır; yani, hastalıkları iyileştiren bir ilaçtır. İlaç hastalığın durumuna göre kullanılır. Ramazan orucunun bir ay olarak farz kılınışının nedeni de budur. (İzmirli, *el-Furkan*, s.6-7)

İkinci olarak, İzmirli, müslümanların Ramazan ayında özellikle yeme içme konusundaki davranışlarını, ibadetin özüyle pek de alakalı olmayan adetler olarak nitelendirir. Ona göre, yeme ve içme oruç ahkâmından değildir. Oruç İslâm dinin beş temel farzından biridir. Oysa yeme içme adâbı âdettir. İbadet ve adet mahiyetleri itibariyle birbirinden farklıdır. İbadet ahkâm-ı şeri'yyeyi ameliyyenin âhirete taalluk eden kısmıdır. Adet ise, ahkâm-ı şeriyyeden değildir. Belki yeme, içme, giyinme ve oturma konusundaki adetler dünyevî amaçlara matuftur.

Bundan başka, ibadette bidat kesinlikle yasaklanmış olduğu halde, adette bidat nehy edilmiş değildir. Ama terkedilmesi evlâdır. Nitekim vera sahibi müslümanlar bidat olan adetleri yapmaktan, haramdan kaçır gibi sakınırlar. Ayrıca adetteki bidat şeriata aykırı olursa, tabiatıyla bu tür adetler de dince menhi olurlar. Bidat-ı ibadiyyenin mukabili sünnet-i hüddârî; bidat-ı adiyinin mukabili ise, sünen-i zevaiddir. Yani yapılması iyi olan, yapılmadığında bir beis görülmeven sünnettir. Bundan dolayıdır ki, İslâm

dinin temel farzları arasında yer almasa bile, dinde yeme-içme adâbı-ı konusunda birçok hadis beyan edilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir :

“Sizden biri yemek yediğinde önce Allah’ın adını zikretsın”

“Sizden biri yemek yediğinde elini mendil ile silmesin, (yıkasın.)”

“Yediğinizde, içtiğinizde sürekli sağ elinizle yiyip içiniz.”

“Yere yaslanarak değil, oturarak yemek yiyiniz.” (İzmirli, *el-Furkan*, s. 11-14)

Şöen olarak, yeme-içme konusunda İslâm dininin belirlediği ölçü şudur : Müslüman ancak midesinin üçte birini doldurabilir. Bedene ağırlık verecek ve uyku getirecek ölçüde yiyip içme mekruh; midesinin bozulacağını bile bile yiyip içmek ise haramdır. Çok yemek mü’minin sıfatı değildir. Üstelik, israfın her türlü Kur’an’da nehyedilmiştir. (İzmirli, *el-Furkan*, s.14)

Bununla birlikte, iftar sofralarını zengileştirmek ve bunun için çabalamak kibir ve övünç amacı gütmüyorsa, dine göre sakıncalı değildir. Çünkü oruç tutan her müslüman, sofrasındaki yiyeceklerin Allah katından olduğunu bilir. Bu nedenle yeme-içme hangi mevsimde olursa olsun, israf derecesine varmadıkça, kibir ve gurur vesilesi olarak görülmedikçe helâldir. Sonuçta, iftarda çok çeşitli yemeklerin yenilmesi oruca bir zarar vermez. (İzmirli, *el-Furkan*, s.17)

Doktor’un oruç ayında müslümanların daha ziyade et yemeklerini tercih etmeleri ve bunun orucun amacıyla çeliştiği konusundaki eleştirilerine ise İzmirli, şöyle cevaplandırır : İlk olarak, müslümanlar Hıristiyanlar gibi et ve sebze yemekleri arasında bir ayırım yapmazlar. Başka bir deyişle, müslümanlar arasında sebze yemeklerinin sadece perhiz döneminde, et yemeklerinin ise yılın diğer mevsimlerinde yenilmesi gerektiği şeklinde bir kural yoktur. Her tür yiyecek yılın her mevsiminde yenilip içilebilir. (Bkz. İzmirli, *el-Furkan*, s.19)

İkinci, farzedelim ki, müslümanlar sadece et yemeklerini tercih ediyorlar. Bundan ne çıkar; bununla müslümanlar vahşi, yırtıcı ve ateş mizaçlı mı olurlar? Yoksa Hıristiyanlar perhiz döneminde et yemedikleri için halim, mazlum ve ahlâklı mı oldular? Bu ne biçim akıl yürütmedir? Doktor’un çeşitli hayvanlar hakkında söyledikleri doğru olabilir, fakat onlar, insanlar için asla söz konusu değildir. (İzmirli, *el-Furkan*, s.18-19)

Merhum İzmirli, Ramazan ayında bir kısım müslümanların geceleri içki içmeleri, sabahlara kadar eğlenip gündüzleri ikindi vaktine kadar uyumaları veya bazılarının özellikle bu ayda aşırı faizle diğer müslümanlara borç para

vermeleri konusundaki eleştirilere de iki şekilde cevap verir :

a) Öncelikle, belirli bir bölgedeki bilinçsiz bir kaç müslümanın yaptığı kötü davranışları, İslâm'a veya bütün müslümanlara mal etmenin doğru bir davranış olmadığını söyler. Çünkü, sayılan bu fiiller Kur'anda kesinlikle yasaklanmıştır. Meselâ, ikinci vaktine kadar uyumak dinen mekruhtur. Her müslüman sabah ve öğle namazlarını kılmakla mükelleftir. Namaz kılmamak ve vakti boş şeylerle geçirmek İslâm'a muvafık davranışlar değildir. Müslüman kimse "Aldatan kimse bizden değildir" hadisi gereğince Hakkı veya halkı aldatmaz. Zaten ikinci vaktine kadar uyuyan kimseler de bunu akıllarından geçirmezler. Çünkü onlar, Kuran'ın şu uyarısının farkındadırlar: "İnananlardan Allah'ı aldatmağa kalkışanlar, aslında, kendilerini aldatırlar, fakat bunun bilincinde değildirler." (Bakara (2)/9) Sonuç itibariyle, İzmirli'ye göre, Doktor'un İslâm ve müslümanlar hakkında söylediği şeyler, "Binâu'l-fâsid ale'l-fâsiddir. Serdettiği mukaddemât bâtil olduğu için verdiği sonuç da bâtıldır". (İzmirli, *el-Furkan*, s. 17-25)

b) İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinin sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri birbirinden farklı olduğu gibi, buralarda yaşayan müslümanların yeme, içme, giyinme ve iskan konusundaki adetleri de birbirinden farklıdır. Bu örf ve adetler sadece teorik olarak veya istidlâl yoluyla tesbit edilemez, her birinin ayrı ayrı incelemesi gerekir. Doktor böyle bir yolu tercih etmek yerine, bir kaç müslümanın davranışlarını göz önüne alarak tüm müslümanlar hakkında hüküm vermektedir ki, doğru değildir. (Bkz. *İzmirli, el-Furkan*, s.17) Ayrıca onun İslâm'a nispet ettiği tutum ve davranışlar, insan davranışları ve yerel kültürler arasındaki yakın ilişki nedeniyle, dinden ziyade insanların içinde yaşadıkları kültürlerle ilgili olabilir.

2) Daha önce de belirttiğimiz gibi, Doktor Louis'in oruçla ilgili diğer eleştirisi, Kur'an'ın oruç ayetinde yer alan "Sizden öncekilere farz kılındığı gibi.." ifadesiyle ilgilidir. Louis'in bu konudaki tenkidi de şöyledir: "Bundan mâada şayan-ı istiğrab bir şey daha vardır : Bu da Kur'an-ı Kerim'in "Ey iman edenler, oruç sizden önceki milletlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.(2/183)" ayetinin mantuk-ı münifine istinaden savm-ı Ramazanın, müslümanlarda olduğu gibi kendillerinden önceki milletlere dahi Cenab-ı Hak Teâla tarafından bir fariza-i diniyye olarak emir buyurulduğunun iddia edilmesidir. İşbu iddianın bi-esas olduğu müstağni-i izahtır. Filhakika gerek İslâm'dan evvel ve gerek İslâm'dan sonra olsun, hangi millete savm-ı Ramazan gibi bir savm hususunda Cenab-ı Hak tarafından emir buyurulmuştur?

“Tevrât’ın rivayetine nazaran, Yahudiler meyanında zuhur-ı İslâm’dan evvel yalnız İlyas Hızır; ve İncil-i Şerif’in beyanına nazaran, yalnız Hz. İsa (a.s) kırk gün kırk gece (çölde) bilâ-fâsıla oruç tutmuşlardır. Ne bu gibi savmın ne de savm-ı Ramazan gibi bir imsakin Cenâb-ı Hak Teâla tarafından gerek Yahudilere gerekse Hıristiyanlara bir fariza-i diniyye olarak vaz olunduğu katiyyen zikredilmemektedir.

“Hakikat bu merkezde iken, gerek kütüb-ü münzele gerek gayr-i münzele ahabından hangi millet müslümanlar gibi, sâikayı ahkâm-ı diniyyesiyle fecr-i sadıktan tâ gurub-ı şemse kadar her türlü yemek ve içmekten imsak ve mağribten tâ sahur vaktine değin yemek ve içmekle telezziz-i dimağ eder. Hiç bir millet müslümanlar gibi böyle bir savmı ne tutmuş ne de tutmaktadır.” (İzmirli, *el-Furkan*, s.25-26)

Louis, İslâmiyetteki Ramazan orucuna benzer bir uygulamanın diğer dinî sistemlerde bulunmadığına dair eleştirilerini şöyle sürdürüyor. “Hatta Yahudiler nezdindeki imsak bir farizayı ilâhiyye veya Mûseviyye olmayup, ancak kavanin-i tehzibiyeden olması hasebiyle yalnız kavanin-i Talmudiyedir. Talmud ise, Yahudice bir kitâb-ı münzel olmayup ancak “Mişna” denilen bir kısım ulema-i Yahud tarafından vaz olunmuş kavanin-i tehzibiyenin ve “Gemara” denilen diğer bir kısmı dahi ulemâ-i Yahud tarafından vaz olunan bir tefâsirin mecmuasıdır.” (İzmirli, *el-Furkan*, s.39)

Günümüzde Hıristiyanlar arasındaki perhiz veya oruca benzer uygulamaları ise Louis şöyle açıklamaktadır: “Kezalik Hıristiyanlara gelince, bunlara göre perhiz bir fariza-i diniyye yahud ahkâm-ı İncil-i Şerif’ten ve evâmir-i Hz. İsa’dan değil, ancak cebr-i nefis, iktisab-ı fazilet, kesb-i sevap ve temin-i âfiyet-i bedeniyye makamında olarak papa ve patrikler tarafından vaz olunmuştur. Bunun için papa ve patrikler zaman, mekân ve eşhasın ahvaline göre münasip gördükleri vecih üzere bu perhizleri tedbil ve tayin etmek hak ve salahiyetine maliktir.” (İzmirli, *el-Furkan*, s.41)

Burada yapmış olduğumuz uzunca alıntılar açıkca göstermektedir ki, Doktor Louis’e göre

a) İslâm’ın dışındaki diğer hiç bir dinî sistemde oruç veya oruçla kıyaslanabilecek dinî bir ibadet yoktur. Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerinde bu yönde bir emir yer almaz.

b) Günümüzde Yahudi ve Hıristiyanlar arasında görülen Yom Kippur orucu ve Paskalya Yortusundan önceki kırk günlük perhiz gibi uygulamalar, adı geçen dinlerin ilk zamanlarında yoktur. Bunlar daha sonraki

dönemlerde değişik nedenlerle ortaya çıkmış uygulamalarıdır. Dolayısıyla bunların dinin aslı veya özüyle bir ilgisi yoktur.

Dahası Louis, dünyanın dört bir yanını dolaştığını, muhtelif milletlerin dinleri ve inançlarını yakından araştırıp inceleme fırsatını elde ettiğini, fakat ne Hindistan'da ne Çin ve Japonya'da ne de eski İran, Roma ve Yunan dinlerinde Ramazan orucuna benzer bir oruca rastalayabildiğini söylüyor ve konuyla ilgili düşüncelerini şu cümleyle bitiriyor:” Hakikat bu merkezde iken, İslâmdan evvel bulunmuş olan milletlerin kaffesinde hangi milletin mezhebine atfen, yahud mukayyed ve menkul tarihine istinaden, Hz. Muhammed, (a.s.) savm-ı Ramazan hususunda “sizden öncekilere farz kılındığı gibi” demeğe kesb-i salahiyet etmiştir.” (İzmirli, *el-Furkan*, s.46)

Louis'in özellikle altını çizdiğimiz son ifadesinden, onun, İslâmın ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygamberin yazdığı bir kitap olarak gördüğü ve İslâm dininin beş temel farzından birisi olan oruç ibadetini Hz. Peygamberin kendi kafasından uydurduğu şeklinde bir anlayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıkca müslümanların inançlarıyla alay etmek anlamına gelir.

İzmirli, Louis'in oruç ayetine dair, serdettiğimiz bu eliştirileriyle ilgili olarak ise, şunları söylüyor: Ayeteki "... farz kılındığı gibi" ifadesinden çıkarılan benzerlik, orucun diğer dinlerde de dinî bir farz olarak bulunmasıdır. Geçmiş ümmetlerin oruçları mutlak oruçtur Yoksa bir aydan ibaret olan Ramazan orucu değildir. Ehl-i Kitâb'ın oruçları elbette ümmet-i icâbetin, yani müslümanların oruçları gibi değildir. Bilâkis daha zor idi. Çünkü oruç tutulduğu zamanlarda geceleri de yeme, içme ve kişinin eşiyile cinsel ilişkide bulunması haramdı. Yine İslâm'da olduğu gibi geceleri sahura kalkma söz konusu değildi. Sahur sadece ümmet-i Muhammede mahsusdur. İslâm'a göre, sahur bereket, geciktirilmesi de müstehtaptır. (İzmirli, *el-Furkan*, s.26-27) Ayrıca müslümanlar Ramazan orucuna benzer bir orucun diğer dinlerde bulunduğunu iddia etmezler. (Her ne kadar İzmirli böyle diyorsa da, araştırmalarımız sonucunda ortaya çıkmıştır ki, özelliğe çağdaş müslüman yazarlar ve müfessirlerden önemli bir kısmı, Ramazan orucunun, Yahudilik ve Hıristiyanlık başta olmak üzere diğer bütün dinlerde de bulunduğu, ancak söz konusu dinlerin kutsal metinleri tahrif edildiği için onun ya tamamen dinden çıkarıldığı ya da haffifletilerek perhiz adı altında devam ettirildiğine inanırlar. Örnek olarak bkz., Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/556-557)

Bundan başka, yine İzmirli'ye göre, Yahudi ve Hıristiyanlar için de orucun dinî bir emir olduğu ve İslâm'dan önce İlyas ve Hz. İsa'nın yanısıra Hz. Musa, Davud, İshâya ve Yahya (a.s) gibi peygamberlerin de oruç tuttıkları şu anda elimizde mevcut Tevrat ve İncil ayetleriyle ve akval-i Nasara ile sabittir. Doktor bunu inkar etmekle, iddia ettiği gibi orucun dinî bir fariza olarak diğer dinlerde bulunmadığını değil, sadece kendi dinî inancı konusunda bile yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermiş oluyor. (İzmirli, *el-Furkan*, s.27).

Bundan sonra İzmirli, orucun başta Yahudilik ve Hıristiyanlık olmak üzere diğer bütün dinlerde, dinin ayrılmaz bir parçası olarak var olduğu iddiasını ispata çalışır. Bunun için öncelikle, Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid'ten toplam otuz dokuz ayeti delil olarak zikreder. Daha sonra, dünyadaki diğer dinler hakkında ansiklopedik mahiyette bilgi verir ve bu dinlerde de oruç ibadetinin bulunduğunu söyler. Ama burada şunu da itiraf etmek gerekir ki, İzmirli'nin Yahudilik ve Hıristiyanlık dışındaki diğer dinler hakkında söyledikleri çok basit, elementer nitelikte bilgilerdir ve söz konusu dinlerdeki oruç uygulamasının mahiyetini ortaya koymaktan uzaktır. Bize göre bu durumun muhtemel nedeni, İzmirli elinde o dinlerle ilgili yeterli kaynak bulunmamasıdır.

Burada biz yazımızın ikinci kısmında, merhum İzmirli'nin eksik bıraktığını düşündüğümüz diğer dinlerde oruç ve mahiyeti konusu üzerinde durmak istiyoruz.

DİĞER DİNLERDE ORUÇ

A- *Yahudilikte Oruç* : İzmirli'nin yukarıda sözü geçen eserinde zikrettiği yirmi civarındaki oruçla ilgili Tevrat ayeti incelendiğinde görüleceği üzere, Yahudilik'te oruç ibadeti, herşeyden önce nefsi alçaltma veya ona eziyet verme eylemi yada vasıtası olarak kabul edilir. Zaten yazımızın eserinde yer verdiği "canlarınızı oruç ile cefa edesiniz" şeklindeki Ahd-i Atik ifadesi (Levililer 23/27), elimizdeki Türkçe Kitab-ı Mukaddeslerde "nefislerinizi alçaltınız" şeklindedir. Ayrıca, Sayılar 29/7'deki oruçla ilgili ifade de "canlarınıza cefa edeceksiniz" şeklindedir. Bu ifadelerin "oruç tutunuz" veya İzmirli'nin dediği gibi "oruç ile canlarınızı alçaltınız" şeklinde yorumlanmasının nedeni ise, yine Tevrat'ın İshaya 58/3-8'deki oruçla ilgili ifadeleridir. Burada hem nefsi alçaltmanın oruç tutmakla mümkün olabileceği hem de hakiki orucun, kötülüklerden uzak durmak, mütavazi olmak, maz-

lumlara ve düşkünlere yardım etmek gibi iyi fiillerle desteklendiğinde gerçekleşebileceği açıkca dile getirilmiştir.

Yine Tevrat'ın oruçla ilgili ifadelerinden, Yahudilik'ten oruç eyleminin çoğunlakla, ya kişilerin bilerek veya bilmeden işlediği kötü bir fiil veya bir hatanın *kefâreti* ya da böyle bir durumdan ötürü *duyulan pişmanlığın*, *vicdan azabının izhar edilmesi* şeklinde değerlendirildiği anlaşılır. Ancak oruca yol açan fiil, kişinin bizatihi kendi işlediği bir eylem olabileceği gibi mensup olduğu aile veya soydan hatta milletten herhangi bir kimsenin gayr-ı ahlâkî bir eylemi veya kusuru da olabilir. Nitekim, I. Krallar kitabında, Samiriye kralı Ahab'ın emrini dinlemeyerek ona karşı gelen Yizrelli Nabot'un kavmine, yöneticileri olan bu zatın Ahab'ın emrini dinlemeyerek ona karşı gelen Yizrelli Nabot'un kavmine, yöneticileri olan bu zatın fiilinden ötürü topyekün kefâret orucu tutmaları emredilmiştir. (Bkz. I Krallar 21/1-10) Yine I Samuel'de zikredilen başka bir hikayede de, İsrail ordusunun komutanı Saul, askerlerinden Yonatan'ın nöbet yerini terketmesi üzerine komutasındaki bütün askerlere bu kusurlarından ötürü bir gün oruç tutmalarını emrettiği anlatılır. (Bkz. I. Samuel 14/17-24) Aynı şekilde, içlerinden bir kısmının yaptığı kötülük ve fesadlık nedeniyle bütün Kudüs halkı, Yeremya tarafından dokuzuncu ayda bir gün oruç (19 Tebet orucu) tutmakla cezalandırılmıştır. (Bkz. Yeremya 36/3-10)

Son olarak, sinagoglardaki ayinler esnasında Tora'nın yere düşürülmesi üzerine orada bulunan herkesin 30 gün kefâret orucu tutmaya mecur edilmeleri de aynı anlayışın günümüzde de devam ettiğini gösteren açık bir misâldir.

Günümüzde bütün Yahudilerin yerine getirmekle yükümlü olduğu en önemli kefâret orucu, *Yom Kippur (Kefâret Günü)* orucudur. O gün Yahudiler, bir yıl içerisinde işledikleri kötü fiiller ve hatalardan ötürü duydukları pişmanlığı dile getirerek Tanrı'dan af dilerler. (Bkz. Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Beyruni el-Harezmi., *el-Âsâru'l-Bâkiye an Kurhuni'l-Hâliye*, Tahkik eden; D.C. Eduard Sachou, Leipzig, 1923, s. 276-277; George Foot Moore, *Judaism In the First Centuries of the Christian Era-The Ages of Tannaim (I-II)*, Cambridge, 1958, c.II/58-59)

Diğer taraftan Tevrat'ın Levililer bölümünde de, geçmişte Yahudilerin bu günde yaptıkları dinî törenler ayrıntılı biçimde anlatılır. (Levililer 16/29-31: 23/27-32)

Hasta ve düşkün olmayan, Bar Mirtzva veya Bat Mirtzva törenlerini ge-

çirniş ve 12 yaşından büyük bütün Yahudilerce tutulması gereken bu oruç, Yahudi ay takviminin birinci ayı Tişri ayının onuncu günü tutulur. (Diplop: Yahudilik'te diğer dinî ibadetler gibi oruç da Yahudi ay takvimine göre yapılan bir ibadettir. Bu nedene söz konusu takvim hakkında bazı bilgilerin verilmesi, aşağıdaki ifadelerimizin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır, diye düşünüyorum. Yahudi ay takviminde bir yıl 354 gündür ve oniki aydır. Başlangıç ve son durum itibariyle birinci ay, Tişri ayıdır. Ancak I. Babil sürgünü esnasında belli bir dönem için Nissan ayı birinci ay olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, günümüzde aylar şöylece sıralanır : 1-Tişri, 2-Hisvan, 3-Kislev 4-Tebet, 5- Sebat, 6- Adar (Bundan sonra her iki veya  yılda bir kameri takvimi güneş takvimine uyarlamak için takvime Ve-adar isminde bir ay Adar ve Nissan ayları arasına eklenir. İki takvimi birbirine uyarlayabilmek için ay takvimine beş yılda iki ay, 19 yılda da en az yedi ay eklenmesi gerekir. Yahudilik'te ay takvimine bağlı dinî törenlerin yılın hep aynı dönemine rastlamasının nedeni de bu uygulamadır.) 7- Nissan, 8- Iyyar, 9- Sivam, 10- Tammuz, 11- Ab, 12- Ell.) (Yahudi Takvimiyle ilgili bu bilgiler, İzmir Yahudi Okulu Din Dersi ğretmeni İşhak Alaof'la yapılan özel görüşmede elde edilmiştir.)

Oruç arefe günü güneşin batımından yaklaşık bir saat önce başlar ve ertesi gün (10. gün) gün batımından takriben 45 dakika sonraya kadar devam eder. Böylece oruç süresi neredeyse 26 saate ulaşır. Mişna'ya göre, bu süre içerisinde yeme, içme, cins ilişkide bulunma, yıkanma veya her türlü temizlik yapma, ayakkabı veya sandal giyme ve yağlanma kesin olarak yasaktır. (Mishnah, 8/1 (The Talmud, s.98'den naklen) Kısacası, Kefâret Günü'nde Tanrı'ya af için dua ve niyazda bulunma dışındaki her türlü fiilin yapılması haramdır.

Orucun dışında, Yom Kippur günü yapılan dini törenler de şöyledir. Bununla ilgili dinî törenler dokuzuncu gün akşamı sinagoglarda başlar ve bazı mabetlerde gece boyunca devam eder. Bu törenler onuncu günü gün boyunca tekrarlanır. Sinagoglarda ferd veya cemaatla yapılan bu törenlerin özünü, günahların itirafı ve onlar için Tanrı'dan af ve merhamet dilenmesi oluşturur. Sanırım mabetlerde sürekli tekrarlanan ř cümle, bu durumu açıkça ortaya koyar :

“Ey Yahve! Ben, sizin ve ailemin huzurunda kötülük yaptım, taşkınlık ettim ve günah işledim.

Ey Yahve! Yaptığım bütün kötülükleri, taşkınlıkları ve günahları

bağışla, affet. Kulun Musa'nın şeriatında da bildirdiğin gibi, sen bu günde yapılan bütün teubeleri kabul eder, günahları bağışlarsın.

Senin adın ne yücedir! Hükümranlığın ezeli ve ebedidir Amin.”
(G.F.Moore, a.g.e., II/59)

Bu günde yapılması gereken bir diğer tören ise, günahların kefaret tekesi adı verilen bir davar üzerine itiraf edilmesi ve onun çöle veya ıssız bir bölgeye bırakılması törenidir. Bunun için baş haham, 10. günü sabah duasından sonra yıkanır; kutsal beyaz keten elbiselerini giyer, kuşağını kuşanır ve sarığını sarınır. Sonra mabetteki diğer görevlilerle birlikte, kendisi ve cemaatin günahlarına kefaret olarak genç bir boğa veya koç/erkeç kurban eder. Kurbanın kanı tapınağın dört bir köşesine serpilerek mabet kutlanır. Tabii ki işlem den önce mabedin inceden incede temizlenmiş olması gerekir.

Kefaret kurbanı/kurbanlarının kesimi ve mabedin kutsanması işlemi sona erince, baş haham, Azazel'in payına düştüğü kabul edilen diğer bir erkecin başına iki elini koyar ve cemaatla birlikte koro halinde az önce zikrettiğimiz duayı okurlar. Levililerde bu duayı cemaatin tümü adına sadece başhahamın okuduğu zikredilir (Bkz. Levililer, 16/3-6). Topluca duanın okunmasından sonra “günah yüklü erkek” çöle veya ıssız bir bölgeye götürüp bırakılır. Böylece tören tamamlanmış olur. (Bu törenle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız. G.F. Moore, a.g.e., II/56; Ayrıca tarihteki tören anlayışı için bkz. Levililer, 16/10-24)

Yom Kippur orucunun kaynağı konusuna gelince: Genellikle bunun, İsrail Oğullarının Hazreti Musa Tur Dağına çıktığında altından buzağı yapıp tapmaları ve soradan yaptıkları işten tevbeğe çağrılmaları sonucunda ortaya çıktığı kabul edilir. Tevrat ve Kur'an'ın konuyla ilgili ifadeleri, Yom Kippur orucunun kaynağına dair bu yaygın kanaatin ana sebebidir. (Bkz. Kur'an, Bakara(2)/54: *Tevrat*, Çıkış, 32/1-10; 19-21; L. Ceatani, *İslam Tarihi*, III/208; Ali Osman Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddedtiği Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, İzmir, 1989 (Basılmamış Doktora Tezi), s.637)

Bunun dışında, Yahudilik'teki her yıl mutlaka tutulması gereken diğer oruçlar da şöyledir :

1- *Dokuz Av/Ab Orucu*: Ahd-i Atik'in Zekerya Kitabı'nda emredilen dört oruçtan ilkidir. Yahudi ay takvimine göre, Ab ayının dokuzuncu günü tutulması gereken bir oruçtur. Gerçekte bir matem orucu olan Tishah be

Av, kutsal metinde “beşinci ay orucu” (Zekerya, 7/5; 8/19) şeklinde zikredilir. Bunun nedeni, Yahudi ay takviminde aslında Tışri ayının birinci günü olan yılbaşının, ilk Babil sürgünü (M.Ö.586-532) sonrasında geçici olarak 1 Nisan şeklinde değiştirilmesidir. Bu oruç, Kudüs’teki kutsal Süleyman mabedinin M. Ö. 586 ve M.S.70 yıllarında iki kez yakılıp yıkılmasının hatırasına tutulur ve önem itibariyle Yom Kippur’dan hemen sonra gelir. Herşeyden önce bu da, Yom Kippur gibi yaklaşık 25 saatlik bir oruçtur. Aynen Yom Kippur orucu gibi, o sekizinci günü gün batımıyla başlar ve ertesi günü güneş battıktan 45 dakika sonraya kadar sürer. İkincisi, Tishah be Av, yine Yom Kippur gibi yetişkin olmayan çocuklar, hasta ve düşkünler hariç herkesin ifa etmek zorunda olduğu dinî bir görevdir. Öyle ki, Tishah be Av orucunu tutarak, mabedin yıkılışı anısına acı çekmeyen kimselerin, onun yeniden inşa edilmesinden ötürü sevinmeye haklarının olmadığı iddia edilir. Son olarak, Tishah be Av orucu, 17 Temmuzda başlayan üç haftalık matem süresinin bitişine delalet etmesi bakımından ayrı bir önemi haizdir Bu orucun sona ermesi, aynı zamanda yeme, içme ve cinsel ilişki konusundaki üç haftalık bir sınırlamanın da sona ermesi demektir. (el-Beyruni, a.g.e., s. 282; G.F. Moore, a.g.e., II/65; *Fasting and Fasting Days*, Ed. N. Winter, s 45-47)

Bununla beraber, Yom Kippur günü gibi bu günde de dünyevi anlamda bir iş yapmak yasaklanmış olmasına ve din adamlarınca bu günde yapılan işten hayır gelmeyeceği ısrarla tekrarlanmasına rağmen günümüz Yahudilerinde o gün en azından öğleye kadar çalışmak bir adet haline gelmiştir.

Bu günle ilgili diğer ilginç bir adet ise, bu gün Tora’nın okunmasının yasaklanması ve onun yerine Yeremya ve Eyüp Kitaplarından ağıtlar ve mabedin yıkılışını anlatan bölümlerin okunmasının tercih edilmesidir. Yine, Tishah be Av günü yapılması gereken diğer önemli bir faaliyet de mezarların ziyaret edilerek ahirete intikal etmiş yakınların hatırlanması ve onlar için Tanrı’dan mağrifet dilenmesidir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. G.F. Moore, a.g.e., II/65 ve devamı; N. Winter, a.g.e., s. 47)

2- *Dördüncü Ay Orucu (Shivah Asar be Tammuz)* : Yahudi ay takvimine göre hem 17 Temmuz’da tutulan bu oruç, Kudüs’ün Babillilerin eline geçişi anısına tutulan bir oruçtur. Kitab-ı Mukaddes’te “dördüncü ay orucu” biçiminde geçer. (Zekerya, 8/19) O aynı zamanda, az önce sözünü ettiğimiz üç haftalık matem haftasının başlangıcına işaret eder. Onun ve bundan sonra zikredeceğimiz Yahudi oruçlarının yukarıda zirettiğimiz iki

oruçtan temel farkları; a) Bu son oruçların sürelerinin, Yom Kippur ve Tishah ve Av oruçlarına göre daha kısa olmasıdır. Çünkü bu iki oruç dışındaki Yahudi oruçlarında imsak, sabahleyin şafağın sökmesiyle başlar- imsak bazı Yahudi mezheblerince, gece yatıldığı an olarak kabul edilir-, güneş battıktan yarım saat sonraya kadar devam eder. b) Yine, Yom Kippur ve Tishah ve Av'ın aksine, diğer oruç günlerinde dünyevi anlamda iş yapılabilir. (Bkz. G.F. Moore, a.g.e., II/65; Yacov Nemman-Gavriel Sivan, *Judaism A-Z: Lexicon of Terms and Concepts*, Jerusalem, 1980, s.39)

3- *Onuncu Ay Orucu (Asarah be Tevet)*: M.Ö.586 yıllarında Kudüs'un Babil kralı Nabakatunnazar tarafından ele geçirilmesi ve yıkılıp yakılmasının hatırasına tutulan bir oruçtur. Aynen Shivah Asar be Tammuz gibi ifa edilir. (Hezekial 24/1 ve devamı; G. F. Moore, a.g.e., II/65; Y. Nemman-G. Sivan, a.g.e., s.39)

4- *Yedinci Ay Orucu (Tzom Gedalya)* : Tışri ayın üçüncü günü, I. Sürgün sırasında Kudüs'te kalan Yahudilerin lideri durumundaki Judea valisi Gedalya'nın hatırasına fa'zim için tutulan bir oruçtur. İmsak vakti sabahleyin şafak sökümüyle başlar. Oruçlu iken, dünyevî işlerde çalışma orucu bozmaz.(II. Krallar,25/25 : G.F. Moore, a.g.e., s.65; ve İzmir Yahudi Cemaati Lideriyle Yapılan Özel Konuşma)

5- *Ester Orucu* : Yine Yahudi takvimine göre, 13 Adar (Mart) günü Kralice Ester'in kralın huzuruna çıkmadan önce tuttuğu üç günlük orucun hatırasına tutulur. Yerine getirilişi son üç oruçla aynı olmakla birlikte, onlar gibi kötü bir olayın değil, kralın sinsî imha planını önceden öğrenip vaktinde haber vererek Yahudileri Babil'de tamamen yok olmaktan kurtaran Ester'e bir şükran ifadesi olarak tutulur. (Aynı yer ve İzmir Yahudi Cemaati Lideriyle Yapılan Özel Konuşma)

Taanith Sibbur (herkesin yerine getirmekle yükümlü olduğu oruç ibadeti) adı verilen bu altı orucun yanısıra, *Taanith Yahd* adı verilen oruçlar da vardır. Bunlar kişinin değişik durumlara bağlı olarak tuttuğu oruçlardır. Kişinin kötü bir rüya görmesi, bir yakını kaybetmesi veya böyle bir olayın yıldönümünde ya da karşılaştığı herhangi bir sıkıntı anında nezir veya adak olarak tuttuğu bu tür oruçlarda oruç süresi, gün doğuşundan gün batımına kadardır. Oruçlu iken, yeme, içme ve cinsel ilişkide bulunma dışında hiçbir şey orucu bozmaz. Yine kuraklık nedeniyle belli bir bölgedeki insanların oruç tutması, sinagogta Tora tomarının yere düşürülmesi üzerine orada bulunan herkesin 30 günlük kefarete orucu tutması, damadın evlendiği gün

oruç tutması ve son olarak, kâhin olmak isteyenlerin ya da ilâhi ilhama hazırlananların tuttıkları oruçlar da *Taanith Yahid*, yani özel oruçlar arasında yer alır.

Sonuç olarak, Louis iddialarının aksine, kaynağı ne olursa olsun Yahudilik'te de oruç vardır ve dinî bir emirdir. Bu da İzmirli'nin, mahiyeti ve şekli farklı olsa bile, orucun bütün dinlerde bulunduğu dair görüşünün ne kadar isabetli olduğunu gösterir.

B- Hıristiyanlık'ta Oruç : Bugün elimizdeki dört kanonik incilden Matta İncil'nde (4/1-11), dinin kurucusu Hz. İsa'nın çölde kırk gün kırk gece oruç tuttuğunun zikredilmesinin ötesinde, Luka ve Markos İncillerinde müştereken, Hıristiyan dininde orucun dinî bir emir olup olmadığı konusuna ışık tutacak şöyle bir olay hikaye edilir: "... İsa'ya dediler : Yahya'nın şakirtleri sık sık oruç tutarlar ve dua ederler. Feriselerin şakirtleri de böyle yaparlar; fakat senin şakirtlerin yiyip içiyorlar. İsa onlara dedi : Güvey kendileriyle beraber oldukça, siz düşündekilere hiç oruç tuturabilir misiniz? Fakat güveyin onlardan alınacağı günler gelecektir, ve o günlerde oruç tutacaklardır." (Luka, 5/33-35; Markos, 2/18-19) Hz. İsa'ya atfedilen bu ifadeler açıkça göstermektedir ki, o, dinî amaçla oruç tutmaya karşı değildir, hatta bunu şakitlerine ve kendine inananlara da tavsiye etmiştir. Zaten böyle olmasaydı, onun Matta İncil'ndeki oruç tutanlara yaptığı şu tavsiyeler anlamsız kalırdı : "Oruç tuttuğunuz zaman ikiyüzlüler gibi surat asmayın... Oruç tuttuğunuz zaman başına yağ sür ve yüzünü yıka; ta ki insanlara değil, gizlide olan Babana oruçlu görünesin; ve gizlide bile gören Baban (onun karşılığını) sana ödeyecektir." (Matta, 2/16-19)

Eğer Doktor Louis'in iddia ettiği gibi Hz. İsa taraftarlarına dinî bir fariza olarak orucu tavsiye etmemiş ise, Matta İncil'in bu ifadeleri nasıl yorumlanacaktır? Zaten tarihte ve günümüzde Hıristiyanların çoğunluğu oruç konusunda Doktor Louis gibi düşünmemektedir.

Günümüz Hıristiyan dünyasında başlıca iki çeşit oruç vardır. Bunlardan birincisi, Şükran orucu diye isimlendirilir ve her hafta Pazar günleri icra edilen Evharistiya (ekmek-şarap ayini) töreninden önce alkollü içki almamak şeklinde ifa edilir. Bunun süresi konusunda Hıristiyan mezhepleri arasında farklı anlayışlar vardır. Katolikler ve Ortodokslara göre şükran orucu, Cumartesi akşamından veya akşam yemeğinden sonar başladığı halde, özellikle farklı Protestan mezheplerinde, Evharistiya'dan üç saat önce başlar ve hepsine göre de törenin tamamlanmasıyla sona erer. İkincisi ise, Kilise'ye

mensubiyet oruçlarıdır. Anglikanlar hariç Protestanların dışında, diğer bütün mezheplerce benimsenen, fakat farklı bizimlerde uygulanan bu nevi oruçların en önemlisi ve uzun süreli Paskalya'dan önce tutulan 40 günlük oruçtur. (A.J.Maclean, "Fasting (Christian)", *Encyclopedia of Religion and Ethics (I-XVI)*, Ed. James Hastings, New York, 1951, V/765-770)

Bu oruç Katolik Hıristiyanlarca, genelde, Paskalya'ya bir hazırlık olarak yorumlanır ve dua ve tevbelerle bezenmiş böyle bir oruç/perhiz sayesinde kişinin manevi kirlere temizlenmiş olarak Paskalya'ya erişeceği kabul edilir. (*Hıristiyan Dini*, Tasdik eden: Giuseppe Descuffi, İzmir, 1960, s.137: *Dinî Ayin Kitabı*, Tasdik eden: Joseph Descuffi, İzmir, 1960, s.151-152) Nitekim, bu dönemin lik Pazar ayını esnasında okunan dualardan birisi şöyledir :

"Ey Tanrım! Sen ki, kullarını bu kırk günlük dönemde yaptıkları ameller sayesinde temizlersin. Sana yalvarıyoruz. Kullarının perhiz sayesinde kazanmak istediği nimet ve sevapları sen onlara bağışla." (*Dinî Ayin Kitabı*, s.151-152)

Paskalya, Yahudi ay takvimine bağlı olarak Nissan ayının on beşinden sonraki ilk Pazar günü olarak belirlendiğinden, 40 günlük oruç/perhiz süresi de Şubat ayında Küllü Çarşamba denilen günde başlar. Altı haftalık perhiz döneminin ilk gününe Küllü denilmesinin nedeni, bu günde kiliselere tevbeye çağrılan Hıristiyanların üzerlerine küller serpilmesidir. (Bkz. *Hıristiyan Dini*, s. 137: Beyruni tarafından bu süre 48 gün olarak verilir ki, muhtemelen bu, Süryani ve Nasturi Kiliselerince kabul edilen oruç süresini gösterir. Bkz. *Beyruni*, a.g.e., s.302)

Katolik ve Ortodokslar, 40 günlük bu Paskalya'ya hazırlık orucu/perhizi dışında, her hafta Çarşamba, Cuma ve Cumartesi günleri ile önemli yortu günlerinden önce de (meselâ, Noel'den önce iki gün ve Paskalya'dan önceki Cuma günü) oruç tutarlar. Özellikle haftanın bu üç gününün oruç günü olarak seçilmesinin nedeni ise, Hz. İsa'nın Çarşamba günü ele verilmesi, Cuma günü çarmıha gerilmesi ve Cumartesi günü de gömülmesidir. (Bkz. *Hıristiyan Dini*, s.143-144)

Katoliklere göre oruç veya perhizin gayesi, günahlara kefaret ve nefsanî arzuların köreltilmesidir. (*Hıristiyan Dinî*, s.144) Bu nedenle, hasta, düşkün, asker, çocuk ile ağır ve yorucu işlerde çalışan işçiler dışında her Hıristiyan oruç tutmakla mükelleftir. Bu kimselerden, yukarıda zikredilen günlerde oruç tutamayanlar diğer zamanlarda bunları kaza edebilir.

Oruç tutan kimse günde ancak bir öğün yemek yiyebilir ve bu öğle veya akşam yemeği olabilir. Bunun dışında günün her anında hafif bir şeyler yiyebilir. Eğer rahatsızlanacak olursa, her türlü ilacı alabilir. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. *Hıristiyan Dini*, s.142)

Monofizit Hıristiyanlardan Süryani Kilisesinde ise yıllık beş oruç şöyle sıralanır 1) Büyük oruç : Az önce anlattığımız diğer kiliselerce de kabul edilen 40 günlük Paskalya öncesi oruca 7 günlük Elem haftası orucunun da eklenmesiyle toplam 48 günlük bir oruçtur. 2) Ninova orucu : Şubat ayında tutulan üç günlük oruçtur. 3) Haziran başı perhizi : Üç gündür ve Harvarilerin orucu olarak kabul edilir. 4) Ağustos perhizi : 10-15 günleri arasında icra edilen bu perhiz, Meryemana orucu olarak bilinir. 5) Aralık perhizi : 15-25 Aralık arasında Noele hazırlık amacıyla yapılır. Oruç günlerindeki bu farklılıktan başka, Ortodoks ve Süryaniler oruç ve erhizle mükellef tutulma yaşı konusunda da Katoliklerden ayrılırlar. Katolik kilisesinde oruca başlama yaşı 20 iken, bu kiliselerde 14-15'tir. (G. Tümer-A. Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1993, s.277)

Son olarak, günümüz Hıristiyanları için dinî amaçla icra edilen oruç veya perhiz uygulaması, daha ziyade et, süt, tereyağı gibi hayvansal gıdaların terketme, sadece bitkisel besinlerin tercih etme ya da belli bir süre için her türlü alkollü içecekten uzak durma şekline dönüşmüştür.

C- Hint-Kökenli Dinlerde Oruç: Hint Yarımadasında ortaya çıkan ve taraftarları çoğunlukla burada veya diğer Uzak-Doğu Asya ülkelerinde yaşayan Hinduizm, Buddizm, Caynizm ve Sihizm gibi dinlerde oruç, günümüzdeki uygulanış biçimi itibariyle, özellikle din adamları sınıfını ilgilendiren bir ibadettir. Çünkü bu dinlerde dünyevî ve dinî görevler, dindarlar arasında paylaşılmış gibidir. Şüphesiz, böyle bir durumun ortaya çıkışındaki en önemli âmil, Hinduizm'deki kast uygulaması ve bunun bölgedeki diğer dinî sistemleri etkilemesidir. Her ne kadar Buddizm ve Caynizm bölge dinleri, bilhasa ortaya çıktıkları dönemlerde kast anlayışına kesinlikle karşı gelmişlerse de, zaman ilerisinde, kast sistemi gibi sınıflı toplum yapısı bu dinlerin mensupları arasında da ortaya çıkmıştır. Burada üzülerek ifade etmek gerekir ki, kasta benzer sınıflamalar ve değerlendirmeler, malesef günümüz Hint müslümanları arasında da yaygındır.

Zikredilen bu sistemlerde dinî ve dünyevî sorumluluklar konusunda açık iş bölümünün olmasına rağmen, adı geçen dinlerde, din adamlar sınıfının dışındaki diğer kimseler de istedikleri takdirde oruç tutabilirler. Ancak unut-

mamak gerekir ki, böyle bir izin, bütün kastlar için değil, sadece Kşatriya ve Vaisya kastlarındaki kimselere tanınan bir ayrıcalıktır.

Şimdi bu ön bilgiler ışığında, Hint-Kökenli dinlerdeki oruç uygulamasına geçebiliriz :

a) *Hinduizm'de Oruç* : Hinduizm'in din adamları sınıfını oluşturan Brahminler, yıl boyunca sık sık, çoğu zaman da uzun süreli değişik oruçlar tutmakla yükümlüdür. Üç telli brahminlik ipliğini omuzuna takan her brahminin, kendini bu duruma hazırlaması gerekir. Onlar, çok düşkün veya çok ağır hasta olmadıkları sürece, *Brahmacarin* (öğrencilik) dönemi tamamlayıp *Grahastha* (Aile hayatı) basamağına geçtikleri andan, ölünceye kadar dinî görevleri kusursuz biçimde yerine getirmeğe mecburdurlar.

Grahasta basamağında olan bir brahmin, oruç günleri dışındaki diğer günlerde genellikle, biri öğleden sonra saat üç civarında, diğeri de akşam yatağına gitmeden az önce olmak üzere günde sadece iki öğün yemek yiyebilir. Diğer bazı günlerde ise, onların akşam yemeği yemelerine de izin verilmez. Gökyüzünde güneşin görülmediği günlerde de gün boyunca yemek yemeleri tamamen yasaklanmıştır. (Abbe J. A. Dubois, *Hindu Manners, Customs and Ceremonies*, II. Baskı, New Delhi, s. 304)

Günümüzde yaşanan şekliyle, Hinduizm'de başlıca iki çeşit oruç vardır:

1- *Adak Orucu* : Brahminlerin yanısıra diğer kastlara mensup kimseler arasında da yoğun ilgi gören bir oruç çeşididir. Arzu edilen bir şeyin elde elilebilmesi amacıyla tutulan adak orucu, en azından aralıksız olarak 15 gün tutulmalıdır. Oruç zamanı güneşin doğuşundan batışına kadar olan süredir. Adak orucu tutan kimse, oruç esnasında bitkinleşir ve takatsız hale düşürse, günde bir kez pirinç suyu içebilir. (SBE. 29/425)

2- *Yıllık Periyodik Oruçlar* : Brahminler ay takvimine bağlı olarak, her ayın birinci ve on beşinci günleri oruç tutarlar. Bunun yanısıra bir kısım brahminler, bu iki güne ilave olarak, ayın 10., 11. ve 12. günlerini de oruçlu geçirerek, her ay en az beş gün oruç tutarlar. Onlar, "ekadasi vrata" adını verdikleri 10. ve 12. günlerde günde bir defa yemek yedikleri halde, "ekadasi" diye isimlendirilen 11. günde gün boyunca hiç yemek yemezler. Özellikle 11. gün orucunun dul kalmış kimseler ve kendini tamamen dine adanmış sannyasinler için ayrı bir önemi vardır. Bugün, tıpkı Yahudilerin Cumartesi veya *Yom Kippur'da* yaptıkları gibi dünyevî nitelikte hiç bir iş yapılmaz, pirinç pişirilmez. Akşam yemeğinde sadece kek ve meyva yenilir. (Abbe J.A. Dubois, a.g.e., s.304-305)

Bilhassa Bengal bölgesinde yaşayan ve Tanrı Vişnu'ya inanan Hindular, "ekadasi" de oruç tutan ve Vişnu'ya puja (*Puja*: Tanrı adına takdimelerin de sonulduğu dinî törene Hinduların verdikleri isimdir.) sunan kimselerin nihai kurtuluşu ve böylece ölümsüzlüğü garantileyeceğine inanırlar.

Ayın on üçüncü günleri ise, bilhassa Tanrı Şiva'a inanan Hindularca "uğursuz gün" telakki edilir. Bugünün uğursuzluk ve şanssızlığından korunmak için Hindulara o gün de oruç ve Tanrı Şiva'ya puja sunmaları tavsiye edilmiştir. Özellikle Brahminler bu günde, gün boyunca ağızlarına katı hiç bir yiyecek koymamalıdır. (Abbe J.A. Dubois, a.g.e., s.305) Ayın 13. günüyle ilgili bu inanç ve uygulamayı biz, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi diğer dinî sistemlerdeki benzeri inançların bir uzantısı; ya da aynı inancın Hint versiyonu şeklinde düşünebiliriz. (13 rakamıyla ilgili inançlar konusunda bkz. Annemarie Schimmel, "Numbers : An Overview", *Encyclopedia of Religion (I-XVI)*, Ed. Mircea Eliade, New York, 1987 , s. 13-17)

Bu aylık oruçların dışında, yine bilhassa Tanrı Şiva'ya bağlı brahminler tarafından tutulan başka bir oruç daha vardır: Bu oruç, Maga (15 Şubat-15 Mart) ayının 13. günü sabahından başlar ve 14. günü kuşluk vaktine kadar sürer. Yaklaşık 24 saatlik oruç süresince yeme-içme ve cinsel ilişki yasak olduğu gibi, 'Şivaratri' (Şiva'nın gecesi) denilen 14. günü gecesinde uymak da yasaktır. Brahminlerin bu geceyi, Tanrı Şiva'ya övgüler söyleyerek ve dua ve yakarışlarda bulunarak ihya etmeleri gerekir. Oruç, 14. günü kuşluk vakti Tanrı Şiva adına yapılan pujanın tamamlanmasıyla sona erer. (Abbe J.A., a.g.e., s.306)

Ceitra (15 Mart-15 Nisan) ayının 9. günün ise, Tanrı Vişnu'ya inanan Hindular, adı geçen Tanrı'nın Rama formunda yeryüzüne inişinin yıldönümü münasebetiyle günde sadece bir öğün yemek yerler. Bu yemekte de pirinç ve pirinçten yapılan yiyecekler yenilmez, sadece sebze yemekleri ve meyve yenilebilir. (Abbe J.A., a.g.e., s.306)

Yine, Sravana (15 Ağustos-15 Eylül) ayının 8. günü Tanrı Vişnu'nun Krishna formunda tezahür edişinin yıldönümü olduğundan, başta Vaishnavistler olmak üzere bütün brahminler bu günü perhiz yaparak, yani, pirinç ve pirinç mamüllerinden kaçınıp sadece bir öğün sebze yemekleri ve meyvelerle yetinerek geçirirler. Bunun yanı sıra, o gün gece yarısında Visnu ve aynı panteon içerisinde yer alan çeşitli ikincil tanrı ve tanrıçalar adına topluca puja yaparak onlara hint cevizi, bezelye, şeker ve süt gibi yi-

yecekler sunarlar. Ertesi gün ise ancak *sandhya* (*Sandhya*: Hinduizm'de brahminlerin sabah, öğle ve akşam ibadetlerinde okudukları duaya denir.) icra edildikten sonra normal hayata dönebilirler. (Abbe J.A., a.g.e., s.308)

Bunların dışında, Tanrı Vişnu'nun diğer on avatarının yıldönümlerinde de özellikle zahid Hindular ve sannyasinler oruç tutar veya perhiz uygulurlar. Fakat onlar, Roma ve Krishna'nın yıldönümlerindeki kadar yaygın değildir. Üstelik Tanrı Vişnu'nun diğer avartalarının tarihi konusunda, Vainavistler arasında bile bir görüş birliği söz konusu değildir.

Son olarak, Hindu oruçlarını, diğer dinî sistemlerin oruç uygulamalarından ayıran temel farklılıklar, bazı oruç günlerinde pirinç ve pirinçten yapılan yiyeceklerin yasak oluşu, kadınların her türlü kokuyu sürmelerinin yasaklanması ve erkeklerin vücutlarını başta kokonat yağı olmak üzere her türlü yağla yağlamalarının nehyedilmesidir. Özellikle "şivaratri" de uyunmanın yasak oluşu da yine Hindu oruçlarının ayırdedici bir özelliği olarak zikredilebilir.

b) *Caynizm'de oruç* : Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Hint kökenli bir din olan Caynizm'deki oruç uygulaması, bu dinin taraftarları arasındaki fiilî işbölümü nedeniyle neredeyse sadece *mûnî*leri ilgilendiren bir ibâdetdir. Zaten normal hayatlarında bile, yalnızca soğan ve sarımsak dışındaki bitkisel besinleri alabilen ve bu konuda sıkı perhiz uygulayan Caynist din adamları, günde sadece bir öğün yemek yiyebilirler. Bunu da kuşluk ile zeval vakti arasında yapmak zorundadırlar. Zeval vaktinden güneş batımına kadar olan sürede ağızlarına her hangi katı bir yiyecek koymaları kesinlikle yasaktır.

Bunun dışında, Hinduizm'de manevî arınma aracı kabul edilen ve din adamlarına ısrarla tavsiye edilen sadece dilencilikle uygulanmasını, (Bkz. *The Laws of Manu*, Translated by George Buhler, SBE Serisi, c.23, s.64; *The Sacred Laws of Āryas (Vasistha)*, Translated by G. Buhler, SBE Serisi, c.14, s.46) günümüzde en sistemli ve disiplinli biçimde yaşatanlar, *ashrama* adını verdikleri manastırlarda yaşayan Caynits rahip ve rahibeleridir. Onlardan bir kısmı, özellikle *Paggusan* (*Paggusan*; Yağmur mevsiminde Caynist rahip ve rahibelerinin ashramalarda yaşadıkları inziva dönemine denir. (*Jaina Sutras*, Translated by H. Jacobi, SBE Serisi c.22, s.136) döneminde dinî hiyerarşideki konumuna uygun olarak, günde bir veya iki defa bir-iki evden dilendikleri yiyecekleri yiyebilir. Diğer bir kısmı ise, sadece iki, üç veya dört günde bir yemek yiyebilir. Bu şekilde oruç tutan

rahip ve rahibelere oruçlu iken, normal veya kaynamış sıcak su, buğday, susam ve pirinç suyu gibi içecekler müsaade edilmiştir. Ancak bu sular çok iyi süzölmüş olmalı, içerisinde hiç bir tane bile bulunmamalıdır. (Geniş bilgi için bkz. Jaina Sutras, c.22, s.298-301)

c) *Buddizm'de Oruç* : Buddizm, genel özellikleri itibariyle zühd ve riyazet hayatına önem veren ve mevcut varoluşu kötü kabul eden bir dinî sistemdir. Bununla birlikte, aşırıya kaçan her türlü asetik uygulamaya da karşıdır. Çünkü Buddizm'e göre, her nevi aşırılık kişinin manevî bakımdan terakkisine engeldir. Katı riyazet kurallarına bağlı hayat sürmenin, *bhikhu*'nun bilincini bulanıklaştırarak doğru düşünme ve doğru algılama yeteneklerini gidermesinin ötesinde hiç bir yararı yoktur. Halbuki *doğru düşünme* ve *doğru algılama*, kişiyi *nirvana*'ya ulaştıracak üç bölümlü, sekiz dilimli orta yolun ilk iki basamağını oluşturur. Sonuç itibariyle, Buddizm'e göre ister din adamı olsun isterse olmasın herkes, herşeyden önce duyu organlarının düzenli ve sağlıklı biçimde fonksiyonlarını sürdürebilmelerinin sağlayacak ölçüde beslemek ve katı riyâzet kurallarına bağlı bir hayat sürmekten de kaçınmak zorundadır. (*The Dhammapada*, Trans. by F.M. Müller, SBE Serisi, C.10, s.21; Walpole Sri Rahula, *What the Buddha Taught*, London, 1987, s.45-46; J.A. Macculloch, "Fasting (Introductory and non-Christian), *ERE*, c.5, s.764-765)

Din kurucusu Budda'nın asetik hayat konusundaki bu olumsuz tavrına rağmen, günümüz Buddistlerinin manastır hayatıyla ilgili kurallar ve uygulamalarda, Hindu ve Caynist dinî geleneklerinden büyük oranda etkilendikleri göze çarpar. Nitekim onlar, tıpkı Caynist meslektaşları gibi normal günlük hayatlarında gün boyunca sadece zeval vaktinden önce yemek yiyebilirler. Zeval vaktinden ertesi günü güneş doğana kadar ağızlarına hiç bir katı yiyecek koymamaları gerekir. Bunun dışında, ay takvimine bağlı olarak her ayın ilk (hilal) günü ile onbeşinci (dolunay) günleri de oruç tutulması lazımdır. Ayda iki enaz iki gün oruç tutma uygulaması günümüzde mevcut birçok ashrama tarafından haftada bir gün olmak üzere her ay en az dört gün oruç tutma ve günah itirafında bulunma şekline uygulaması şekline dönüştürölmüştür. (Monier-Williams, *Buddhism*, London, I. Baskı, 1898, Son baskı : 1976, s. 79-84; *ERE*, a.g.mad., V/764) Bize göre bu değişim, Hıristiyanlığın Buddizm üzerindeki bir etkisi şeklinde yorumlanabilir.

Yine Tibet Buddizm'ine bağlı Lamaistler de her ayın 14., 15., 29 ve 30. günleri olmak üzere ayda dört gün oruç tutarlar. Onlardan bir kısmı,

oruç tuttıkları günlerin akşamlarında sadece ekmek ve patetes gibi nişastalı yiyecekler ile çay içmeyi de oruçtan bir parça olarak görürler. Daha zahid olanlar ise, ertesi günü güneş doğuncaya kadar hiç bir şey yiyip içmezler. (Aynı yer)

Tibetli Buddistler arasında yaygın olan bir başka oruç uygulaması, "nungnas" diye bilenen oruçtur. Dört gün süren bu orucun, ilk iki günü tamamen dua ve günah itirafı günleridir. İkinci günü gece yarısından dördüncü günü güneş doğuncaya kadar ise, oruçlu kimsenin tükürüğünü bile yutmasına ve dilini oynatmasına izin verilmez. Dolayısıyla bu süre içinde yapılacak dualar ve yakarışlar açıktan değil, gizli olmak zorundadır.

Bunlardan başka, bütün Buddist mezheplerince uygulanan bir perhiz uygulaması daha vardır : Bu dda Budda'nın doğum günü kabul edilen 4. ayın 15. gününden önceki son beş gün içerisinde sıkı bir vejerteryan diyet uygulamak ve her türlü hayvansal gıdadan uzak durmak şeklinde uygulanır. (ERE, V/764)

Son olarak, bilhassa Mahayana mezhebine mensup din adamlarınca icra edilen bir başka oruç uygulaması ise, dinî törenleri yönetecek olan rahiplerin, törenden 24 saat önce başlayıp tören bitimine kadar oruç tutmalarındır. Yine bu mezhebe mensup Buddistler arasında, daha iyi varoluş basamaklarında yeniden dünyaya gelebilmek için oruç tutulması da yaygın bir uygulamadır. (*Buddhist Mahâyâna Texts*, Trans. by E.B. Cowell, SBE Serisi, c.49, s.192-193)

d) *Sihizm'de Oruç* : XV. yüzyılda Kabir ve Guru Nanak'ın (1469/1539) çalışmaları sonrasında Kuzey Hindistan'da ortaya çıkan, Hinduizm ve İslam dinine ait çeşitli unsurları bir arada uzlaştırmaya çalışan Sihizm'in, ilk bakışta her iki dinde mevcut olan oruç uygulamasına karşı olduğu söylenebilir. Guru Arjan'a atfedilen şu ifadeler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır :

"Ben ne Hindular gibi oruç tutarım,

Ne de müslümanlar gibi Ramazan ayını ihya ederim.

O'na, sadece O'na hizmet ederim, O benim yegane melceimdir." (*Message of Sikhism*, Harbans Singh, Delhi, 1968, 106'dan naklen)

Dinin öngördüğü nihai kurtuluşun, ancak Tanrı'nın adını dilden düşürmemek ve zihni konsantrasyonun sürekli O'nun üzerinde yoğunlaştırılmasıyla elde edilebileceğini savunan Sihizm, bu yolda oruç, kefaret ve yoga temrinleri gibi değişik vasıtaların hiçbir yararının olama-

yacağını iddia eder. Guru Nanak, güneş veya ay takvimine bağlı değişik vasıtaların hiçbir yararının olamayacağını iddia eder. Guru Nanak, güneş veya ay takvimine bağlı olarak ayı belirli günlerini oruç veya kefarete gün ilân eden kimseleri cehalet ve hurafanın pençesine düşmüş zavallılar olarak nitelendirir. Onlar, diyor Guru Nanak, bu aptalca davranışlarıyla sadece enerjilerini boşa harcamış olurlar, bu davranışlarının sonucunda umit ettikleri hiçbirşeyi elde edemezler. (Ranbir Singh, *The Sikh Way of Life*, New Delhi, 1982, s.26-27).

Bize göre, özü itibariyle mistik yönü daha ağır basan bir dinin, oruç veya perhiz gibi asetik hayatın vazgeçilmez unsurlarından olan bir uygulamaya karşı olmasının nedeni, herşeyden önce Sihizm'in, Hinduizm ve İslam'a karşı reaksiyoner bir hareket olarak ortaya çıkmasıdır. Guru Nanak ve kendisinden sonra gelen dokuz guru hareketlerinin, adı geçen dini sistemlerden tamamiyle farklı ve orijinal bir hareket olduğunu göstermek için, sözkonusu iki dinin temel özellikleri durumuna gelmiş her inanç ve uygulamaya pratikte olmasa bile teoride karşı çıkmışlardır. *Adi Granth*'da gurulara atfedilen birçok beyitin "ne Hindular gibi..., ne de Müslümanlar gibi..." şeklinde başlaması da bizim bu kanaatimizi doğrulamaktadır. (W. Cole-P. Singh Sambhi, *The Sikhs Their Religious Beliefs and Practices*, New Delhi, 1978, s.145-6).

D) *Zerdüşti'likte Oruç*: Bu din de tıpkı az önce anlattığımız Sihizm gibi oruç uygulamasına karşıdır. Hatta *Vendidad*'ın bir ifadesinde, midesini etle dolduran kimsenin kendini iyi bir ruhla doldurmuş olacağı ve böyle kimselerin gün boyunca hiçbirşey veya sadece et yemeden duran kimselerden daha iyi oldukları vurgulanmaktadır. (Bkz. *Vendidad, [Zend-Avesta, Part II]*, Trans. by. : James Darmesteter, SBE serisi, c.4, s.46)

Diğer taraftan Zerdüştilere göre gerçek oruç ise, yemekten-içmekten kaçınmak değil; fiil, düşünce ve konuşmalarda hataya düşmekten kaçınmaktır. Nitekim *Sad Dar*'da orucun, göz, kulak, el, ayak ve dil gibi duyu organlarının günah işlemekten alıkonması olduğu ifade edilmektedir. Yine burada, diğer dinî sistemlerdeki gibi oruç tutarak bedeninin zayıflatılması ve halsiz düşürülmesi de gereksiz ve yanlış bir hareket olarak nitelendirilmektedir. (Bkz.: *Pahlavi Texts III*, trans. by : E. W. West, SBE serisi, c.24, s.348: Ervad Sheriarji D. Bhorveha. *Zoroostrian Religion and Customs*, Bombay, 1979, s.83-123.)

Son olarak, Konfüçyüs ve Taoizm gibi Çin dinlerinde de *atalara ta-*

pınma seremonisinden önce ona bir hazırlık olarak; evlenme töreninden önce eşlerin evliliğe hazırlık olarak; ya da zihni belirli bir konu üzerinde yoğunlaştırmak arzusu gibi değişik amaçlarla oruç tutulduğu gerçeği de göz önüne alınınca sonuç olarak diyebiliriz ki, *amacı, uygulanış biçimi farklı bile olsa, şu anda dünyamızda mevcut hemen her dinde oruç veya perhiz dinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir.* Böylece de yazımızın başlangıç bölümünde zikrettiğimiz, Dr. Louis'in İslam'ın dışındaki diğer hiçbir dini sistemde oruç veya ona benzer bir uygulamanın bulunmadığı şeklindeki iddiasının, ne kadar gerçek dışı bir iddia olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.